

פתיחת קופסאות שימורים ואריזות מוצרים בשבת / חיים רז

ראשי פרקים :

1. פתיחת קופסאות שימורים ואריזות.
 - א. איסור עשיית פתח.
 - ב. דין חתלות.
 - ג. סיכום.
2. פתיחת אריזות מוצרים העשויות מנילון ונייר.
 - א. עיון בגדרי מלאכת קורע.
 - ב. קריעה בנייר ועור.
3. שקיות חלב, אופן פתיחתן וזריקתן לפח.
4. פתיחה וניקוב מכסה האשל והלבן.
5. הפרדת גבעי אשל מחוברים
6. קריעת האותיות שעל גבי המיכסים ועל גבי האריזה.

1. פתיחת קופסאות שימורים בשבת

נסה במאמר זה לבאר את הגדרים, ההלכות, והדרכים לפתיחתם של מוצרי מזון כקופסאות שמורים, שקיות אוכל, ושאר מוצרים הארוזים בשקיות, כתרופות, טיטולים, ובגדים.

בגמ' במסכת ביצה¹ נחלקו ב"ש וב"ה אם יש בנין וסתירה בכלים. לב"ש יש בנין וסתירה בכלים ולב"ה אין בנין וסתירה בכלים. ההלכה נפסקה כב"ה², שאין בנין וסתירה, ונחלקו הראשונים בהיקף הקביעה הנ"ל: רש"י - אין בנין וסתירה בכלים כל עיקר וע"כ העושה כלי בשבת חייב משום מכה בפטיש ולא משום בונה³. ר"ן - יש בנין בכלים כשעושה כלי מתחילתו או כשהכלי התפרק לגמרי ובטל ממנו שם כלי - דהוי ליה כעושהו מתחילתו⁴. תוס' - יש בנין וסתירה בכלים כשעושה את הכלי בחוזק ובאומנות⁵. וכן פסק השו"ע⁶.

¹ ביצה דף כב.

² רמב"ם הלכות שבת פרק כב הל' כו. הלכות יו"ט פ"ד ה"יג.

³ כ"כ רש"י בשבת מז. ד"ה חייב, עד: ד"ה חבית, וכן בבבבצה יא: ד"ה אין בנין, וכן היא גם דעת היראים סימן רע"ד.

⁴ כ"כ בר"ן דף לו. מדפי הר"י ד"ה ומקשו, וכן כתבו, הרמב"ן, הרשב"א, וכן כתב תוס' ד"ה חביתא עד:.

הא דלא כתבתי שלר"ן יש בנין וסתירה בכלים, עיין אגרות משה סי' קכב ענף ה, ובנין שבת עמ' לד אות ג.

⁵ וכ"כ תוס' דף קב: ד"ה האי מאן.

⁶ או"ח שיד סע' א, ז. ועיין מנוחת אהבה חלק ג עמ' רח ושו"ת תפילה למשה חלק א - כד.

הנה, כתב החזו"א, שקופסת השימורים קודם פתיחתה אינה בגדר כלי כלל, וממילא לא שייך לאסור את פתיחתה מצד דיני סתירה בכלים, ואף מצד חיובי בנין בשבת לא שייך לאסור, כיוון שאין דעתו על הקופסא עצמה אלא רק על התוכן. אמנם, כיון שמצינו שהרבה אנשים כן משתמשים בקופסא לאחר הפתיחה - לשמירת התוכן עצמו או חפצים אחרים, יש לאסור את הפתיחה משום גזירה - שמא בעת הפתיחה כן יכוון לעשות כלי, ויעשה פתח יפה המחייבו משום בונה. ואף אם בדעתו לזרוק את הקופסא ולא להשתמש בה לצרכים אחרים, כך שלא שייך לגזור לאסור, אכתי יש לאסור את הפתיחה מטעם נוסף, דסוף סוף, בכלי אטום כל שבירה שעושה בו חשיבא כנקב יפה וכפתח, המחייב מדין בונה.⁷

אמנם, כתב השש"כ בשם הגרש"ז, שאם קודם הפתיחה, עובר לפתיחתה, מקלקל את קופסת השימורים, ע"י נקב בצידה או בתחתיתה, כך שלא תהיה ראויה עוד לשימוש, מותר לפתוח את הקופסא אף לשיטת החזו"א, כיון שלא נוצר כלי ע"י הפתיחה, שהרי ביטל מהקופסא שם כלי.⁸

הנה, האגרות משה, הגרש"ז, והילקוט יוסף, חולקים על סברתו ודינו זה של החזו"א, אך לפני שנבאר את דעת כל אחד מהפוסקים הנ"ל, נקדים שתי הקדמות.

א. איסור עשיית פתח

במשנה בשבת המונה את המלאכות האסורות בשבת מצינו גם את מלאכת מכה בפטיש.⁹ הסבר למלאכה זו כתב רש"י: "מכה בפטיש הוא גמר כל מלאכה שהאומן מכה בקורנס על הסדן להחליקו בגמר מלאכה".¹⁰ ומתוך פירושו עולה שחיוב מכה בפטיש הוא על פעולה שבאה לאחר שהכלי (הסדן) כבר קיים בעולם ונגמרה מלאכתו ואפשר אפילו להשתמש בו, אלא, כיוון דע"י פעולה זו הכלי נעשה יותר מוכשר וראוי למלאכתו חייב.¹¹ ולכן, אסור ליפות ולהחליק כלי, ואף לעשות בו נקב או פתח חדש

⁷ חזו"א חלק אוה"ח סימן נא אות יא. ואף שלקמן נכתוב ע"פ דברי אבן האזל, שעל עשיית נקב חייבים משום מכה בפטיש וכן הבין בעל בנין שבת (עמ' רי - רטז) וכן הביא בעל מנוחת אהבה (שהביא דיני עשיית נקב ושקלא וטריא בדברי החזו"א הנ"ל בגדרי מלאכת מכה בפטיש), מ"מ, עיין בחזו"א שם סוף אות א, שכתב במפורש שעל עשיית נקב איכא משום בונה מן התורה, וכן הבין השש"כ בפ' ט הערה ו בחזו"א, וכן הבין הברית עולם בחזו"א, שהביא את דברי החזו"א בהלכות בונה וכן משמע בשארית יוסף חלק ג' עמ' תכ ד"ה ונראה.

⁸ כ"כ השש"כ בפרק ט סוף סעיף ג' בשם הגרש"ז, וכן כתב במנחת יצחק חלק ד' סימן פ"ב, וכן כתב בשו"ת באר משה חלק ג פט.

אמנם, עיין בספר מנוחת אהבה חלק ג עמ' רמו שכתב, שהעושה נקב ע"מ שלא יהיה שם כלי על הקופסא למעשה מקלקל, ואסור. ועיין מה שכתב על כך הגרש"ז בתיקונים ומילואים לשש"כ עמ' יג הערה כ. כמו"כ עיין בברית עולם עמ' 94 שכתב שלדעת החזו"א אין שום אפשרות לפתוח קופס"ש (קופסת שימורים) אף לא ע"י קלקול והשחתה ואף לא לצורך גדול מפני שתמיד נשאת הקופסא כלי הראוי לקבל בה איזה דבר, והדרך הראויה היא לפותחה בע"ש.

כ"כ עיין בספר בנין שבת עמ' ריג שכתב בשם המנחת יצחק, החלקת יעקב, האור לציון וכן ראיתי בשארית יוסף חלק ג' עמ' תכג, שכתבו שדברי החזו"א נאמרו לפי המציאות שהיתה בזמנו שהיו שומרים את הקופסא להניח בה מסמרים וכו' אבל בזמננו שדרך העולם לזרוק את הקופסאות אין לקופסא דין כלי ומותר לפותחה בשבת. אולם, עיין בברית עולם שם אות כט, שלכאורה לא משמע כן.

⁹ משנה בדף עג.

¹⁰ רש"י שם ד"ה מכה בפטיש.

¹¹ גדרים נוספים ראה בהרחבה בנין שבת עמ' פו - קג.

אסור, שהרי יש לכלי פתח עצמי ומדוע לעשות לו פתח נוסף אם לא בשביל לתקן ולשפר את מצב הכלי¹².

והנה בגמ' אמר רבה שהנקב שחייבה עליו תורה הוא נקב העשוי להכניס ולהוציא, ואילו בנקב העשוי להכניס או להוציא בלבד, החיוב הוא בשל גזירה דרבנן שחששו שמא יבוא ויעשה נקב להכניס ולהוציא.¹³ והסביר החזו"א שהסברא לחילוק ולחיוב פתח שעשוי להוציא או להכניס בלבד, מדרבנן, היא מפני שמדאורייתא שם של פתח יש רק לפתח העומד לשימוש קבוע שאז אכן נוצר תיקון לגוף הכלי ואילו לפתח העומד להכניס או להוציא בלבד אין שם של פתח כלל, דעצם העובדה שהוא רק להכניס או רק להוציא מראה שהוא פתח ארעי בלבד שלא מהוה תיקון לגוף הכלי¹⁴.

אולם, אם אכן יש איסור בעשיית פתח, הרי שיש לעיין במשנה האומרת "שובר אדם את החבית לאכול ממנה גורגרות ובלבד שלא יתכוון לעשות כלי":¹⁵

א. את המילים ובלבד שלא יתכוון לעשות כלי פרש"י "לנוקבה יפה בפתח נאה" ואילו לפי המתבאר האיסור הוא לעשות פתח קבוע ומה אכפת לנו אם הוא נאה ?

ב. כיצד מותר לשבור הרי יש בזה איסור סותר?

ג. כיון דסו"ס הוא רוצה להוציא גורגרות א"כ הפתח שנעשה הוי להו לכל הפחות כפתח הראוי להוציא האסור מדרבנן משום מכה בפטיש!

ד. מוע לא חוששים לאיסור מקלקל!

ה. מה יקרה אם אכן יתכוון לעשות כלי?

וי"ל דהנה בספר בנין שבת כתב, דיש שני דרכים להגיע לתוכן של חבית: או ע"י פתח יפה או ע"י פתח שאינו יפה והיינו פתח שע"י שבירה, ורש"י רצה להשמיע לנו שהקריטריון לדעת מה היא כוונת האדם ואם רוצה הוא לעשות תיקון בגוף הכלי או לא, הוא ע"פ מעשיו בעשיית הנקב - דאי מדקדק וטורח בנקב יפה מעשיו מוכיחים שרוצה הוא נקב קבוע וממילא יש לחייבו על עשיית כלי גם אם יעשה פתח ארעי שאפשר רק להוציא דרכו, ואם הוא שובר סימן שאין לו עניין בכלי עצמו אלא רצונו רק להגיע לתוכו. וזוהי כוונת המשנה שמתירה את השבירה ואוסרת את הפתח היפה והמדקדק.¹⁶

והנה בגמ' מבואר שהמשנה היא כדעת ר' אלעזר הסובר שמדובר בחבית של מוסתקי - חבית רעועה המדובקת משברים שברים ע"י זפת (הנקרא בערבית מוסתקי ומכאן שמה)¹⁷, ולכן מותר לעשות בה פתח שע"י שבירה, לפי דרך במוסתקי מחמת גריעותה,

¹² עיין בנין שבת שם בעיקר עמ' פז - פח. וכ"כ במנוחת אהבה ח"ג עמ' כד'. ואמנם לעיל הבאנו את דעת החזו"א הסובר שעל עשיית נקב בשבת חייב משום בונה עיין הערה 7. אולם מבואר באחרונים (אבן האזל פ"י מהלכות שבת) שעל עשיית פתח בחבית לא חייבים משום בונה, מפני שעל בונה שייך לחייב רק כשמקבץ חלקים זה אל זה בגבורה ואומנות על מנת לבנות את גוף החפץ, ואילו חיוב מכה בפטיש שייך כשגוף החפץ כבר קיים והוא רק עושה פעולות להכשירו יותר למלאכתו כגון עשיית נקב.

¹³ שבת קמו. ורמב"ם פ"כג ה"א (ועיין רמב"ם פ"י ה"יד, ובכס"מ ובלח"מ ועיין בנין שבת עמ' פב).

¹⁴ בנין שבת עמ' קפח ע"פ חזו"א נא ס"ק י ועיין בחזו"א שם שכתב שבשל כך כשעושה פתח להוציא בלבד, בחבית שיש בה כבר פתח להכניס ולהוציא, הפתח שעושה בטל לפתח הקיים, ועיין בבנין שבת שם שביאר שע"פ סברא זו של החזו"א מובנת יותר קביעתו של המשנ"ב בשעה"צ אות ט, שכתב שהחילוק הני"ל בין נקב להכניס ולהוציא, לנקב להכניס או להוציא, שייך רק בכלים ולא בשאר דברים, דבשאר דברים חייב גם על נקב העשוי להכניס או להוציא בלבד אם דרכו של הדבר להיות בו נקב, מפני שרק בכלים יש פתח ראשי ועיקרי שעשוי להכניס ולהוציא, וממילא הפתח שעושה להכניס או להוציא נהיה טפל לו, אבל בשאר דברים, כל פתח הוא פתח עיקרי ולכן חייב על כל פתח שהוא.

¹⁵ שבת קמו. ובפשטות צ"ל שמדובר באדם שממהר ולחוץ בזמן "וטריחא ליה מילתא" (עיין חזו"א נא, ז). לפתוח את המגופה דאם לא כן מדוע לשבור ולקלקל את החבית.

¹⁶ בנין שבת עמ' קצ.

¹⁷ ביצה לג: ורש"י ד"ה במוסתקי.

ודאי לן שכששובר לא יחוס על החבית ולא ישברנה בצורה נאה, יפה, ומדוקדקת, שתיצור פתח יפה הראוי להכניס ולהוציא או רק להוציא¹⁸. ואה"נ, בחבית שלמה אפי' פתח שע"י שבירה אסור לעשות, לפי דחישין שמא מעצם העובדה שהחבית שלמה וטובה יחוס עליה ולאחר השבירה ייפה את השבירה ויעשה כלי¹⁹.

אמנם, אם יתכוון לעשות כלי ויפתח בצורה יפה:

לדעת רש"י - יחויב משום מכה בפטיש: על נקב העשוי להכניס ולהוציא מדאוריתא.

ועל נקב העשוי להוציא או להכניס מדרבנן, ואע"פ שהיא רעועה.

לדעת תוס' - בתרוייהו יחויב מדרבנן משום מכה בפטיש²⁰. כמו כן, עצם הפתח השבור לא חשיב אפי' כפתח הראוי להוציא בלבד, מפני שמוכח ממעשה השבירה שהפתח הוא פתח עכשוי, דאחר שיקח את הגרוגרות שוב לא ישתמש בפתח פעם נוספת, ועל כגון דא לא גזרו חז"ל, משא"כ בפתח יפה שעשוי להוציא, שאע"פ שהוא ג"כ פתח ארעי, עם כל זה יתכן ועוד ישתמש בו להוצאה פעמים נוספות²¹.

כ"כ לאיסור סתירה אין לחשוש, ונחלקו הראשונים והאחרונים בטעם:

שיטת רש"י - כיון שאין בנין וסתירה בכלים אין איסור בשבירה²².

שיטת תוס' - אמנם יש בנין וסתירה בכלים אבל העמדת הגמי' את המשנה במוסתקי מהוה פיתרון גם לענין הסתירה דבכלי רעוע כמוסתקי אין בנין וסתירה²³.

שיטת תוס' ע"פ החזו"א - מוסתקי הוא פיתרון רק לענין פתח יפה, והא דליכא חיוב סותר זה מפני שכאן אין סתירה בדרך של פירוק אלא סתירה בדרך של שבירה והשחתה עליה א"א לחיוב²⁴.

ומצינו שני טעמים מדוע לא שייך לחשוש לאיסור מקלקל: הר"ן כתב בדעת רש"י שלצורך השבת התירו את השבירה והקילקול של המוסתקי²⁵, אולם המשנ"ב כתב שאין להקל ולהתיר שבותים ע"פ הר"ן, לפי דלא מצינו בשום מקום שמתירים שבות

¹⁸ כ"כ רש"י שם ותוס' שבת קמו. ד"ה שובר, וכ"כ המג"א ד"ה בזפת. ועיין בביצה שם בתוס' ד"ה כי תניא שכתב טעם אחר בהיתר מוסתקי - דכיון דהמוסתקי היא שברים שברים הרי שגם אם יעשה פתח, זהו פתח ללא משמעות וקביעות כל שהיא, ואין כאן שום תיקון כלי. ועיין חזו"א נא, ב. שהסביר בתוס' הסבר אחר, ולשיטתו, שהחיוב בנקב הוא חיוב של בונה.

¹⁹ רש"י שם ד"ה והא תנן.

²⁰ עיין ברש"י שם שכתב "וכיון דרעועה היא ליכא למיגזר בה שלא יתכון לעשות כלי" כלומר כיון שהחבית רעועה ולא חשיבא ליה לא גוזרים לאסור, אבל אה"נ, אם התכוון לפתח יפה הרי זה אסור מדאוריתא משום מכה בפטיש. ואילו תוס' בביצה שם כתב "דכיון שהם מדובקין בזפת ואין החתיכות שלמות לא הוי שום תיקון כלי" כלומר מוסתקי הוא כלי כ"כ גרוע שלא שייך להחשיבו ככלי וממילא גם אם התכון לפתח יפה לא שייך לחיבו מדאוריתא.

והנה בס"ק ו פסק המשנ"ב כרש"י ותמה על כך החזו"א (נא, ז). שהרי ההלכה כתוס' הסובר שלאוקימתא שנאמרה לר"א מסכימים גם חכמים וכמו ששמע בשו"ע (שיא א) שמביא את דין מוסתקי, ולא כשיטת רש"י הסובר שדין מוסתקי נאמר רק אליבא דר"א ושחכמים חולקים עליו וסוברים שאף בחבית שלמה מותר לשבור ולא רק במוסתקי, ומדוע א"כ כתב המשנ"ב את דעת רש"י? ושמעתי מפי ת"ח אחד שיתכן לתרץ ולומר שהמשנ"ב התבסס על הכתוב בבאר הגולה (אות ה) שהמקור לפסק השו"ע הוא הרא"ש בעירובין, וכשנענין ברא"ש שם נראה שהרא"ש אמנם למד את הסוגיא כשיטת בעלי התוס', אבל עם כל זה ההבנה שלו בהגדרת מוסתקי היא כהבנתו של רש"י, ולכן אף המשנ"ב בהסברו את השו"ע שפסק כבעלי התוס', נקט את ההגדרות והחיובים העולים משיטת רש"י.

²¹ כ"כ בספר בנין שבת עמי' קצא ד"ה והנה עוד, ע"פ החזו"א שחילק בין "פתח שלעכשיו" ל"יפתח שלפי שעה".

²² עיין לעיל הערה 3.

²³ תוס' בעירובין לד: ד"ה ואמאי.

²⁴ חזו"א נא, א, ב.

²⁵ ר"ן על הר"י שבת דף סא: בדפי הר"י.

בגלל שהוא לצורך שבת, וע"כ כתב שהסיבה שלא שייך לאסור את השבירה מדין מקלקל, היא מפני שדין מקלקל במלאכת סותר, שייך רק כשהוא סותר שלא ע"מ לבנות, וכיון שבמוסתקי הסתירה היא לא סתירה גמורה ואין בה איסור, הרי שגם בקילקול כזה אין איסור.²⁶

והנה כאמור לעיל, העמדה זו של המשנה במוסתקי היא רק אליבא דר"א, ונחלקו הפוסקים אם אף חכמים מודים לקביעה זו או סוברים שמותר לשבור את החבית בין אם היא רעועה כמוסתקי ובין אם היא שלמה:

הרשב"א, ר"ן, רמב"ם, ראבי"ה ואו"ז - כיון שר"א שמותי אין הלכה כמותו אלא כחכמים, ומותר אפילו בחבית שלמה כל עוד הפתח נעשה ע"י שבירה.²⁷

תוס', רא"ש, טור ושו"ע - חכמים מודים לר"א ורק בחבית רעועה מתירים הם לשבור אבל בחבית שלמה יש לגזור ולאסור לפי דיש לחוש שמא אע"פ ששובר את החבית, מ"מ, כיון דהחבית היא חבית טובה ושלמה יחוס עליה וימשיך וייפה את השבירה ויצור מכך פתח יפה המחייב.²⁸

סיכום ביניים:

אסור לעשות פתח ונקב יפה בשבת בין אם הפתח להכניס ולהוציא בין אם הפתח רק להכניס או רק להוציא.

איסור זה שייך בכל סוגי הכלים בין כלים רעועים כמוסתקי ובין כלים שלמים, והעושה כן עובר משום מכה בפטיש.

אולם, פתח לא יפה-ע"י שבירה, במוסתקי מותר לעשות.

ב. דין חותלות

איתא בגמ' "חותלות של תמרים (פרש"י - חותלות- כלי של כפות תמרים ועשויים כמין סלים ונותנין לתוכה תמרים רעים להתבשל) מתיר ומפקיע וחותך"²⁹. והנה בשו"ע מובאת הלכה זו בשינוי מה: "חותלות של תמרים ושל גרוגרות אם הכיסוי קשור בחבל מתיר וסותר שרשרות החבל וסותר אפי' בסכין ואפי' גופו של חותלות שכל זה כמו ששובר אגוזים או שקדים כדי ליטול האוכל שבהם"³⁰ וכתב ע"כ המג"א "ודוקא הני משום דלאו כלים גמורים נינהו אבל כלי גמור אסור וכדמשמע בירושלמי".

ויש לעיין בדבר - מדוע הוסיף השו"ע את הדימוי לקליפות אגוזים או שקדים ומהי כוונת המג"א?

מערך השולחן משמע שהדימוי לקליפות אגוזים או שקדים בא להשוות לחותלות דין של מוסתקי (והיינו כלי שאינו גמור שכתב המג"א) ושלכן מותרת השבירה.³¹

²⁶ עיין ביאור הלכה שיד בסעיף א. ד"ה אסור לשוברה ומשנ"ב ס"ק ז. אולם עיין ערך השולחן שיד טו, חיי אדם כלל לט, ד. קיצשו"ע סי' פ סעי' נא. אגרות משה שם ענף ו סוף ד"ה וצריך, וריש ענף ח, וילקוט יוסף עמ' תקכ ותקכא, ויחיה דעת חלק ב מב, וששי"כ פ"ט הערה מו, שכן כתבו את דעת הר"ן הנ"ל.

²⁷ הר"ן והרשב"א לשבת קמו. רמב"ם פ"כג ה"ב דלא חילק בין מוסתקי לשלמה ראבי"ה סימן של"ה אור זרוע ח"ב עה, יב.

²⁸ תוס' בעירובין לד: ד"ה אמאי, ושבת קמו. ד"ה שובר, רא"ש שם, טושו"ע שיד, א. ועיין ילקוט יוסף עמו' תקכב שמבאר כל זאת בארוכה.

²⁹ שבת קמו. ורש"י ד"ה חותלות.

³⁰ שיד, ח.

³¹ ערך השולחן שיד -יט. וכן משמע בתהילה לדוד ס"ק ט.

אלא שאז נשאלת השאלה מדוע כתב השו"ע את הדימוי לקליפות רק בהלכה ח ולא כבר בהלכה א שם מוזכר דין מוסתקי בראשונה, וכן מדוע בכלל ראה השו"ע צורך להוסיף את הדימוי לקליפות אגוזים ?

תירוץ נוסף אפשר לומר ע"פ דברי הפרמ"ג כאן שכתב שיש לחלק בין כלים גמורים לכלים שאינם גמורים. דהיינו כלים גמורים אלו כלים הראויים לקבל תוכן בין אם הכלי עצמו רעוע כמוסתקי ובין אם לא, ועליהם דנה הגמרא אם פתיחתם בשבת מותרת או לא. אולם כלים שאינם גמורים, אלו כלים שלא ראויים לקיבול תוכן כלל ויש להם מטרה אחת - שמירת התוכן הקיים ותו לא, כגון קליפות אגוז שמטרתם שמירה על האגוז. בכלים אלו הפתיחה והשבירה ודאי מותרים שהרי אין כאן כלי. ומתוך פירוש רש"י והמג"א עולה שהחותלות הם בגדר כלי שאינו גמור, לפי דעשוי רק לבישול התמרים, ובשל כך דומים הם לקליפות, שכשם שהפרי צריך לקליפה כך התמר צריכה לחותלות ע"מ להתבשל, ולכן מותר לשברם.

אולם גם הסבר זה צ"ע

א. אם כל ההיתר הוא בגלל שהחותלות הוא כלי לבישול התמר, א"כ, גם בכלי גמור הגורם לבישול התמר יש להתיר, ואילו במג"א משמע שבכלי גמור לעולם אסור ! וכן להיפך, דמשמע שכלי שאינו גמור אם אינו עשוי לבשל תמרים בתוכו אסור לפתחו, בעוד שההלכה רווחת שכל כלי שאינו גמור מותר לפתחו ?

ב. ההיתר של חותלות נאמר בשו"ע הן לגבי חותלות של תמרים והן לגבי חותלות של גרוגרות ואילו מהסבר הפרמ"ג עולה שההיתר שייך רק לחותלות של תמרים לפי דהגרורות לא צריכות בישול.³²

והנה, באגרות משה מצינו הסבר נוסף, והוא, שדמיון החותלות לקליפות הוא שכשם שהקליפה היא כלי המיוחד לפרי שלה בדווקא, ובשל כך היא נזרקת לאשפה לאחר האכילה, כך גם החותלות הם כלים המיוחדים לתמרים בדווקא, דבגמרא בישולם של התמרים החותלות נזרקות לאשפה, וזוהי כוונת המג"א שכתב שזהו כלי לא גמור דמפני שהם לא ראויים לשימוש אחר כשאר הכלים ליכא למקרי להו"א כלי גמור. והוסיף האגרות משה וכתב דמהא שהשו"ע הביא את דין חותלות בסעיף ח' ולא בסעיף א' לומדים שיש כאן היתר חדש השייך בין בכלי רעוע כמוסתקי ובין בכלי שלם כל עוד הוא הכלי הייחודי והבלעדי למאכל הנמצא בו, ושלו"ל המאכל אין לכלי שימוש אחר כלל ונזרק הוא לאשפה.³³

ועיין בספר בנין שבת שכתב שהנפ"מ בין דעת הפרמ"ג ודעת האגרות משה בהבנת היתר חותלות היא לענין פתיחתם של קופסאות השימורים, דלדעת הפרמ"ג, כיון שהמאכל לא מתבשל בקופסא הרי שא"א להתיר את פתיחת הקופסאות על סמך ההיתר של חותלות, אולם לדעת האגרות משה, כיון שהקופסא היא השומרת על המאכל ולאחר ריקון המאכל אין לקופסא שום יעוד, הרי שיש לקופסא דין של חותלות ופתיחתה על אף היותה כלי שלם מותרת בשבת, וכמו שמשמע בדבריו שם.³⁴

ראוי להדגיש - במסקנת דבריו כתב האגרות משה שיש לאסור את פתיחת הקופס"ש (וה"ה בשאר המוצרים שנבאר לקמן) וזאת ע"מ לשמור על קדושת וכיבוד השבת.³⁵

³² פרמ"ג שם ס"ק יד, אגרות משה שם ענף ט ד"ה והנה המ"א, מנוחת אהבה עמ' נט.

³³ אגרות משה שם ועיין שם שכתב אפשרות נוספת להסבר דברי המ"א.

³⁴ בנין שבת עמ' נג.

³⁵ זו"ל: "וכל זה מדינא אבל למעשה אין להתיר כיון שבני תורה מועטים בעוונותינו הרבים... וכ"ש בדור ובמקום פרוץ כזמננו ובדורותינו שצריך להחמיר. ואין לקרוע לא שק של בגד ולא של נייר ולא לשבור הקענס (נפחיות וקופס"ש) ותיבות השפראטן (סרדינים) ואף לא לחתוך ולקרוע חבל שקשור בו השק אף בדברים שהם יותר צורך שבת וכ"ש בדברים שאין בהם צורך שבת כ"כ רק שהוא בכבוד ועונג, שהמניעה אף רק מחמת יראה מחשש חילול שבת זהו כיבוד שבת היותר גדול" עכ"ל.

והנה אם לדעת החזו"א לקופס"ש קודם פתיחתה אין שם של כלי כלל, ולדעת האגרות משה יש לה שם של כלי שלם, הרי שלדעת הגרש"ז **אויערבך** כיוון שלאחר הוצאת התוכן רגילים לזרוק את הקופס"ש לפח, הרי שיש לה דין של כלי רעוע - מוסתקי, וכיוון שכן אפשר לפותחה בשבת. ואע"פ שבארנו לעיל שבמוסתקי אסור לעשות נקב יפה ומותר רק לשברה ואילו בפתיחת קופס"ש ע"י פותחן לא רק שלא מתבצעת שבירה אלא לכאורה נוצר פתח יפה, באר הגרש"ז, דשאני חבית, דכיוון וסו"ס אפשר לפותחה בשבירה מותר לפותחה רק בשבירה, מה שאין כן בקופס"ש שא"א לפותחה בשבירה והדרך היחידה לפותחה היא עם הפותחן.

לאיסור פתח יפה נמי אין לחשוש דאע"פ שמבחינת המציאות בפועל יש פתח יפה, מ"מ, מבחינה דינית אין זה פתח יפה לפי דלא דקדק וטרח בעשייתו, ולהיפך, מזריקתו לאחר השימוש מוכח שאין רצונו להפיק תועלת מהקופס"ש עצמה אלא רק ליטול את התוכן בדרך האפשרית ותו לא.³⁶

החידוש בהבנה זו הוא, שדין מוסתקי לא שייך רק על חבית המדובקת משברים שברים, אלא אפ"י על קופסת מתכת שלמה, דכיון שנזרקת לאשפה לאחר ריקונה חשיבא להו ככלי גרוע וכמוסתקי.³⁷

וע"כ, אפשר לפתוח קופסאות שימורים בשבת, ואפ"י אם התוכן ישאר בתוכה יום או יומיים כמו קופסא של חמוצים,³⁸ ובלבד שיפתח ע"י פותחן דווקא, ויזרוק את הקופסא לאשפה לאחר ריקון התוכן לכשיהיה.³⁹

אמנם, אם בדעתו כן להשתמש בקופס"ש לשימוש נוסף אסור לפותחה בשבת.⁴⁰ ההיתר הנ"ל נכון אף לגבי קופס"ש ופחיות שתיה בעלי ניצרה המושכת איתה את המכסה.⁴¹

³⁶ שש"כ פרק ט סעיף ג' הערה י, בנין שבת עמ' קמה, רה-רי. כ"כ לדעת הגרש"ז אין ללמוד מההיתר של חותלות כאגרות משה מפני שלדעתו ההיתר של חותלות זהה להיתר של מוסתקי דבתרוויהו אין לכלי שום חשיבות כמו קליפה, ומשום כך נזרק הוא מיד לאשפה. וכן כתב לי גם הרב נויבירט: "מוסתקי ר"ל כלי שאין לו כל חשיבות וכמו חותלות סימן שיד סעיף ח."

ואמנם כן משמע בחידושי הר"ן כאן שכתב שטעם ההיתר של שבירת החבית הוא משום שהוי כקליפת אגוזים ושקדים. ועיין בבנין שבת עמ' רי הערה 7 שטעם זה מותר גם לפתוח קופסאות קורנפלקס במקום המסומן.

³⁷ עיין בנין שבת קצט וקמז.

³⁸ כ"כ בספר בנין שבת עמ' רז שכן הורה לו הגרש"ז. ובפשטות כן משמע מהשש"כ שם בהערות. ואע"פ שכיום התפשט מנהג לרוקן את הקופס"ש עובר לפתיחתה, מ"מ, מדעת הגרש"ז לא משמע כן, ואף בילק"י לא מצאתי מקור למנהג זה. אמנם, עיין בספר מנוחת אהבה חלק ג' עמ' רמז שכתב, שקופס"ש שהתכולה נשארת בהם כקופסאות של חמוצים, אסור לפתחם בשבת אף לסברא שהקופס"ש חשיבא כמוסתקי, ועיין אור לציון שכתב שרק בקופס"ש גדולות יש לאסור בשל כך את הפתיחה, ואילו בקופס"ש קטנות **טוב** להריק את התוכן מייד לכלי אחר.

³⁹ דכאמור בפתיחה ע"י פותחן מוכח דלאו לפתח יפה קא מכוון עיין שש"כ פ"ט ס"ג. ובפשטות אין הגבלה מלפתוח את כל המכסה של הקופס"ש ע"י הפותחן, אולם עיין באור לציון חלק ב עמ' רכ - רכא שכתב שהן בקופס"ש והן בפחיות שתיה אסור לפתוח את כל המכסה והלשונית שהרי ע"מ לשתות סגי אפ"י בפתח כל שהוא, וממילא בפתיחת כל המכסה הוי להו כפתח יפה וכן כתב בבאר משה ח"ג פט, כן מצאתי שהביא הבנין שבת עמ' רז בשם החלקת יעקב. ועיין בילקוט יוסף שכתב הגבלה זו רק לעניין פחית שתייה.

ועיין לקמן שכיון שבסיום ריקון תוכן הקופס"ש יש לקופס"ש דין של מוקצה, כתב הגרש"ז, שטוב להשאיר מעט מהתוכן בקופסא וכך לזרוקה לפח.

⁴⁰ שש"כ פ"ט ג.

⁴¹ עיין במקורות הערה 39.

ראוי להדגיש :

- א. כדעת הגרש"ז אויערבך כתב גם הרב עובדיה יוסף⁴².
 ב. כתבו הפוסקים הנ"ל שטוב ונכון לפתוח את הקופס"ש כבר מער"ש⁴³.

ג. סיכום

לדעת החזו"א אסור לפתוח קופס"ש משום בונה, לדעת האגרות משה על אף שמותר לפתוח קופס"ש מדין חותלות יש לאסור מדין כבוד קדושת השבת, לדעת הילק"י והגרש"ז אפשר לפתוח קופס"ש מדין מוסתקי.

⁴² ילק"י ח"ב של הלכות שבת עמ' תקכא. ועיין גם יחזה דעת ח"ב סעי' מב שכתב סברא נוספת להתיר- דכיון שלדעת רוב הראשונים (אבי העזרי, ראבי"ה, אור זרוע, ריטב"א, רשב"א, ר"ן, רמב"ם, רי"ף) מותר לשבור אפי' חבית שלמה וכפשט המשנה, והעמדת המשנה במוסתקי היא רק אליבא דר"א ולא אליבא דחכמים, הרי שיי"ל, שאף השו"ע היה פוסק כן אילו ראה דבריהם, וממילא ניתן להקל טפי ולומר שאף אילו החבית היא בגדר כלי שלם, שרי לשברה.

⁴³ ילק"י שם ששי"כ שם סעי' א וסוף הערה יא.